

azok számára, akik etimológizálással, illetve jövevényszó kutatással kívánnak foglalkozni. Koivulehto véleményét akkor is figyelembe kell venni, ha nem mindig tudjuk elfogadni módszereit, vagy nem értünk egyet megállapításaival vagy következtetéseivel.

A szerkesztők hatalmas és fontos munkát végeztek a kötet, a bibliográfia és a szótárak összeállításával. Méltó emléket állítottak mesterüknek. Közel negyven év termését látjuk itt együtt, és ezzel új dimenziót nyer Jorma Koivulehto személye és munkássága. És remélhetőleg arra ösztönzi a fiatalabb kollégákat, hogy folytassák munkáját.

Rövidítések

- SKRK = Hakulinen, Lauri (1979), Suomen kielen rakenne ja kehitys. (Neljäs, korjattu ja lisätty painos.) Otava, Helsinki. (A finn nyelv szerkezete és fejlődése. Negyedik, javított és bővített kiadás.)
- SSA 1 = Itkonen, Erkki – Ulla-Maija Kulonen (szerk.) (1992), Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1. Suomalaisen kirjallisuuden seura/Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- SSA 2 = Kulonen, Ulla-Maija (szerk.) (1995), Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 2. Suomalaisen kirjallisuuden seura/Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- SSA 3 = Kulonen, Ulla-Maija (szerk.) (2000), Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 3. Suomalaisen kirjallisuuden seura/Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- UEW = Rédei, Károly (Hrsg.) (1988–1991), Uralisches Etymologisches Wörterbuch. I–III. Budapest – Wiesbaden.

CSÚCS SÁNDOR

Három körösztyén leány. Az első magyar nyelvű dráma. Közreadja Dömötör Adrienne Balassi Kiadó, Budapest, 2018. 127 o.

Filológiai mélyfúrás. Leginkább ez a megjelölés illik Dömötör Adrienne (és Szentgyörgyi Rudolf) könyvére. Adva van ugyanis egy mindössze 40 oldalra terjedő könyvecske, kézzel írva, bizonytalan időből, kódexnek nevezve (Sándorkódex). A kódexnek van modern kiadása is, ez Pusztai István nevéhez fűződik (1987). A vegyes tartalmú könyvecske 21. oldalán kezdődik egy történet, mely a 31. oldalon be is fejeződik: a három keresztyén leány hitvallásáról és mártíromságáról szóló történet. Dömötör Adrienne könyve ezt a történetet járja körül.

A könyv négy fő egységből áll. Az első egységben először a 10 oldalnyi sztori korabeli (16. század eleji) kiejtését tükröző szövegátírás olvasható. Mivel a

kódex egyetlen kéz munkája, továbbá mivel helyesírására főként a mellékjeles helyesírás jellemző (amely megkönnyíti a kritikus hangok, leginkább az *ö, ő* és *ü, ú* valószínűleg helyes olvasatát), az átírás híven tükrözi a korabeli kiejtést. Dömötör Adrienne természetesen tudja, hogy egy ilyen, a korabeli ejtést tükröző átírás kényes és veszélyes vállalkozás, ahol a kiejtés elve, a szóelemzés elve és a leírt szöveg egyes sajátosságai ütköznek, s emiatt a közlő egyes megoldásai következetlennek tűnhetnek. Így pl. két egymást követő mondatban szerepel a *tűzben* szó [18. és 39. oldal] kétféle mellékjeles betűvel, s ezt a közlő *tőzben* és *tűzben*-ként írta át, vagyis itt a leírt szóalakot tartotta tiszteletben. Ezzel szemben az ugyanitt szereplő *el aluttak* az átírásban *elaludtak* lesz, az *engecz* az átírásban *engedsz*-ként látható. Az eredetiben *vessetqth*-ként írott szót kijavítva *vessétök*-ként írja (ugyanitt) – vagyis ez esetben a tévesztés kijavítása mellett döntött.

A kiadvány következő részében a történetet tartalmazó Sándor-kódex lapjainak fényképét találjuk, betűhű átírással (24–45. oldalak). Ez a rész megadja a lehetőségét a filológiai elemzésnek és a szövegátírás ellenőrzésének. Szükséges lépés tehát a tudományos szakszerűség érdekében.

Mivel a Sándor-kódex különböző eredetű írások fordítása, a Három körösztýén leány esetében is fontos a latin alapszöveg ismerete. Ezt ugyanis a 10. században Hrosvita Gandeshemensis írta meg *Passio sanctorum virginum Agapis, Chioniae et Hirenae* címen. A következő egységben e szövegnek először a magyar fordítását kapjuk (49–57), majd a kézirat fotómásolata következik a latin szöveg átírásával és filológiai jegyzetekkel (60–79), melyet a latin nyelvű kézirat 1501-es nyomtatott szövegkiadásának fényképe és az eredeti kézirat, illetőleg az első nyomtatott változat közötti eltérések jegyzéke egészít ki (83–91). Ez az egység (49–91) Szentgyörgyi Rudolf munkája. Mire jó ez a sok szempontú aprólékosság – kérdezhetnénk. Elsősorban arra, hogy segítségével összevethessük a magyar nyelvű fordítás és a latin alapszöveg közti különbségeket, megtaláljuk az ismeretlen fordító sajátos megoldásait, kiegészítéseit. Erre Dömötör Adrienne tesz is kísérletet, összehasonlítva a két szöveget, megállapítja a tartalmi azonosságot, de a magyar nyelvű fordítás átdolgozás-jellegét is (103–108).

A kötetet Dömötör Adrienne tanulmánya zárja (95–122), címe: Az első magyar nyelvű dráma. A cím mintegy magában foglalja a szerző álláspontját: valóban drámáról van szó a történetben, még ha dramatizált megjelenítésben esetleg soha nem is adták elő. A tanulmány két részre osztható, az első részében általános bevezetést kapunk a kódexirodalomról, ebben a Sándor-kódex helyéről: tartalmi és formai jellemzőiről, mindarról a problematikáról, ami az írásművet jellemzi. Dömötör Adrienne a vonatkozó szakirodalom alapos ismeretével közli az eltérő feltevéseket a kódex születésének helyéről, arról, hogy mely olvasói rétegnek szánták, s hogy milyen céllal lettek összeválogatva a benne levő olvasmányok. A Három körösztýén leány kapcsán szól annak szerzőjéről, Hrosvita egyéb drámáiról és alkotói elképzeléséről. Arról is, hogy mi volt az oka annak, hogy mintegy fél évezred távlatából egyszer csak fényre kerül a három mártír leány történetének Hrosvita által írt szövege. A megoldást egy humanista, Konrad Celtis (1459–1508) szerepe jelenti, aki megtalálta, majd nyom-

tatásban kiadta 1501-ben Hrosvita írásait, sőt II. Ulászló titkárának vendégeként Budára is ellátogatott. Megvan tehát a közvetítő a latin eredeti mű és a magyar fordítás fél évezrednyi időbeli különbségének áthidalására. Dömötör három kérdést fogalmaz meg, melyekre a tanulmány további részében keres választ: mivel magyarázhatók az eltérések a latin eredeti és a magyar változat között, egy vagy több személy áll-e a fordítás és a részleges átdolgozás mögött, tekinthető-e drámának a magyar nyelvű szöveg (99).

Dömötör Adrienne a magyar szöveg megalkotásának három fázisát feltételezi: először egy korabeli latin nyelvű átdolgozás megalkotását látja valószínűnek, majd a magyar nyelvű fordítást, s végül harmadikként a kódexbe való bemásolást. Az eredeti latin és a magyar nyelvű szöveg különbségeinek egy része is az átdolgozással és ennek magyar területen történő megvalósulásával függhetnek össze: a történet indító része ezért helyeződik a török császár udvarába.

A tanulmány következő részének fő kérdése: nevezhetjük-e drámának vagy inkább csak (amint Horváth János írja) „dialogizált legendának” (1931: 178) a Három körösztyén leány történetét. Dömötör Adrienne számba veszi a szakirodalom megállapításait, érveit mind a dráma-jelleg mellett, mind ellenében. Magát a dráma fogalmát többféleképpen foghatjuk fel, a formai jegyek (napjainkban is) gyakran elsikkadnak, a dráma lényegében attól dráma, hogy „szituációkból építkezik, amelyek változása hatással van a szereplők közötti viszonyrendszer egészére, befolyásolva további sorsukat” – írja a szerző (116). Ez a dráma-meghatározás érvényesíthető a középkori legendafeldolgozásokra, melyek a mirákulumnak nevezett misztériumjátékok körébe tartoznak. És ebbe a sorba illeszthető a Három körösztyén leány története is, függetlenül attól, hogy valódi előadása vagy szereplőkre kiosztott felolvasása megtörtént-e vagy sem.

A kötetet egy kétoldalas bevezető nyitja, melynek címe: A könyv témájáról. Ez a bevezető bemutatja, hogy a kötet egyes részei mit tartalmaznak. Talán szerencsésebb lett volna, ha a szerző tanulmányát két részre bontja, és ennek első részét (95–103, mely a kódexnek és a Három körösztyén leánynak a filológiai bemutatását célozza) a kötet bevezetőjeként szerkeszti be. Ebben az esetben az olvasó könnyebben megértené a kötet szövegeinek sorrendjét és elrendezését. Fájón hiányzik továbbá a Sándor-kódex idézett szövegének nyelvtörténeti-dialektológiai elemzése, a szövegnek a korszak magyar nyelvállapotába való behelyezése.

Irodalom

Horváth János (1931), A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Magyar Szemle Társaság, Budapest.

Pusztai István (1987), Sándor-kódex. XVI. század első negyede. A bevezetést és a jegyzeteket írta Pusztai István. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

HEGEDŰS ATTILA